

Orrunk a kirakat üvegén

A napokban kezembe került a Magyarország idei 25. száma, s benne lapozgatván megakadt a szemem *dr. Párvölgyi Lajos*: Párbeszéd a géppel című cikkén, amelynek témája a számítógép felhasználásán alapuló társadalomtudományi adatbank. Aki csak egy kicsit is foglalkozott már ezzel a kérdéssel, örömmel tapasztalhatta a cikk olvasásakor, hogy felkészült szerző korrekt és közérthető írása jelent meg népszerű politikai hetilapunk hasábjain.

És mégis... A témát kissé jobban ismerő szakembert már az első olvasáskor is nyugtalanság fogja el. Aztán, amikor újra belepillant a cikkbe, lassan rájön, hogy nyugtalanságának oka nem a cikkben, hanem az e téren létező magyar valóságban keresendő. Hiszen a cikk bevezető, némileg sommásan fogalmazott publicisztikai fordulata csak pillanatokra sugallja, hogy a magyar könyvtárúgyről, a hazai társadalomtudományi információrendszerről van szó. A későbbiek már semmi kétséget sem hagynak afelől, hogy szó sincs erről, s hogy e téren semmiféle komolyabb eredményt nem büszkélkedhetünk. S mivel a cikk, a hazai helyzettel lényegében és elemzően nem foglalkozik, de annál több gondolatot és kérdést ébreszt, úgy érzem: itt az ideje, hogy tiszta vizet öntsünk a pohárba. Tisztát és áttetszót, mert nagy szükségünk van rá. E nélkül ugyanis a jelenlegi egy helyben topogás — sőt folyamatos hátrálás (!) — soha nem szűnik meg.

Ahhoz, hogy egyáltalán lépni lehessen, szükség van a társadalomtudományi információ fogalmának tisztázására, mégpedig oly módon, hogy a már tisztázott fogalom elsősorban arra legyen alkalmas, hogy az információk szakemberek szervező és építő munkájuk során alkalmazhassák, tehát *alapvető útmutatást adjon*. Kiindulásnak bizonyára megfelel az alábbi meghatározás: *gyakorlati szempontból* társadalomtudományi információknak tekinthetünk minden olyan információt, amely társadalmi jelenségre, folyamatra vagy rendszerre vonatkozik, függetlenül attól, hogy azt milyen általánossági és bizonyítottsági fokon tükrözi. Így lehet adat, tapasztalat, vélemény, hipotézis, törvény, elmélet stb. Megjelenési formáját, tehát az információhordozót tekintve is sokféle lehet. A nemzetközi szerződések jegyzőkönyveitől kezdve a társadalomtudományi megfigyelések alapján és során készített film- és hangfelvételekig a dokumentumok típusai a legszélesebb skálán mozoghatnak. Ezek rendszerezése, tehát a pontos dokumentumtipológia kialakítása és a fogalom gyakorlati alkalmazása segítségével rögzíthető lenne egy olyan kiindulási alap, amely független az egyes társadalomtudományok sajátos tartalmától, hiszen a korszerű adatfeldolgozás technikai lehetőségeinek szempontjából teljesen mindegy, hogy egy bizonyos dokumentum pedagógiai vagy jogi információkat tartalmaz.

Az azonosan értelmezett fogalom használata, az ezen alapuló azonos elvek és az egyértelmű dokumentumtipológia (amely természetesen rugalmasan bővíthető) azt a lehetőséget kínálják, hogy az egységes társadalomtudományi információrendszer nem ágazatonként, külön-külön, hanem egyetlen rendszerben, valóban egységesen épülhet fel. Ez a lehetőség valóban megköveteli a számítástechnika alkalmazását, mégpedig annak is a legkorszerűbb eredményeit igénybe véve.

De hát hogyan is állunk mi könyvtárosok a számítástechnikával? Érzésem szerint úgy, mint a villanyvonatról álmódózó kigyerek, aki naponta elzarándokol a játék-bolt kirakata elé, és orrát az üveghez nyomva arra gondol, hogy ez az a játék, amely neki soha nem adatik meg. Vagy, ha egy csoda folytán mégis, tud-e valamit kezdeni vele?

Jogos-e ez az érzés? Vagy csak megint azoknak a sztereotip megnyilvánulásoknak egyikéről van szó, ami mindig jelentkezik ebben a sok értetlenséggel megvert szakmában, midőn valamilyen új távlat nyílik meg, de az odavezető út még bizonytalan.

A szakmai és a publicisztikai hírekben, tanulmányokban és vitákban az eddigiek során sok szó esett a számítástechnika felhasználásáról a társadalomtudományi információellátásban. A közvéleményben — még a szűkebb szakmaiban is — az a hamis kép alakult ki, hogy ennek szükségességét ma már senki sem vitatja. Pedig még sok ellenzője van a számítástechnika alkalmazásának, különösen azokon a területeken, amelyek nincsenek közvetlen kapcsolatban a termeléssel. Ez az ellentábor — a sok esetben korrektnek nem nevezhető szubjektivitáson túl — nemegyszer olyan érveket is felsorakoztat, amelyek a jelenlegi helyzetben valóban megállják a helyü-

ket, s cáfolatukra addig nem kerülhet sor, amíg a döntésekre jogosult és az anyagi erővel rendelkező állami szerveknek nem alakul ki e kérdésben a korszerű technika alkalmazását egyértelművé és támadhatatlanná tevő koncepciójuk.

Mik ezek az ellenérvék?

Mindenekelőtt a már említett, használható és egységes koncepció hiánya. Vagyis pontosabban fogalmazva: a *rossz koncepció*. A *Tudománypolitikai Bizottság* 1974-ben kijelölte ugyan azokat az intézményeket, amelyeknek az egyes társadalomtudományi területek információs központjaivá kellene válniuk, de nem teremtette meg — hiszen módja sem volt rá — azokat az objektív feltételeket (anyagiak, elhelyezés, szakemberellátás és -képzés), amelyek nélkül lépni sem lehet. Mit tehettek ebben a helyzetben a kijelölt intézmények? Jól, de inkább kevésbé jól átgondolt tervezeteket készítettek a saját szakterületük információs rendszerének kialakítására. Az adott helyzetben nyilvánvaló, hogy ezek a tervezetek döntő többségükben még részleteikben sem válhattak alapjává egy valóban működő, *egységes* társadalomtudományi információs rendszernek. Még akkor sem, ha az egység látszataként létre is jött a *társadalomtudományi információs munkabizottság*. Az egységet már eleve kizárta az a lehetetlen helyzet, hogy minden kijelölt intézmény önmagában, a *többiekől teljesen függetlenül*, azonos alapelvek nélkül, sok esetben a megfelelő előtanulmányok és helyzetfelmérés elhanyagolásával fogott munkához.

Sokan kérdezhetik az elmondottak alapján, hogy mit kellett volna tenni, vagy pedig mi a teendő ma? Ha más nem, az évek során kialakult eredménytelenség bizonyítja, hogy Magyarországon valóban használható társadalomtudományi információs rendszert, amely hatékonyan szolgálja a tudományos kutatást, a termelést, a politikai és az államigazgatási életet stb., csak *valóban egységesen* és csak „*egy példányban*” kell létrehozni. Mégpedig úgy, hogy az egyes szakági központok nem egyedi rendszereket építenek fel, hanem együtt teremtik meg *intézmények feletti társulás* keretében azt az *adatintegrációt*, amely a *korszerű technika igénybevételével* nyújtana a tagok részére a legmagasabb szintű tájékoztatási és dokumentumszolgáltatási lehetőségeket.

A számítástechnika ellenzőinek másik nagy érve: a gépi apparátus felépítésének magas költsége. A népgazdasági nehézségekkel párhuzamosan jelentkező takarékosági intézkedések azonban sehol sem kívánják meg azt, hogy ne jöjjenek létre olyan objektumok, *amelyekre valóban szükség van*. Kétségtelen, hogy a számítógépek és szolgáltatásaik sokba kerülnek, ám végre tudomásul kellene venni, hogy Magyarországon ma már létezik olyan számítástechnikai apparátus (hardware), amely alkalmas az egységes társadalomtudományi információs rendszer kiszolgálására, és léteznek olyan adatbázis-kezelő rendszerek (software), amelyek ugyancsak alkalmasak arra, hogy a létrehozott társulás adatintegrációját és szolgáltatásainak nyilvántartását megvalósítsák. Ezt figyelembe véve a költségekről alkotott kép előnyösen megváltozik, hiszen nem feltétlenül alapfeltétele a létrehozandó rendszernek egy új, és valóban nagy költséggel felépítendő számítógépes apparátus. (Ha a *Kulturális Minisztérium* annak idején a merev elzárkózás helyett a tárca számítógépes hátterének megteremtése mellett döntött volna, saját szakigazgatási feladatainak lényegesen könnyebb ellátásával egyidőben a könyvtárügy számítógépes hátterét is megteremthette volna.)

A technikai eszközök bérletének költségei több intézmény, több tárca és szervezet között oszlanának meg, s ezzel a saját és független rendszerek *barkácsolása* helyett létrejöhetne egy *azonos elveken és érdekeken* alapuló és működő apparátus. Tehát mindenki jól járna! Az integrációban részt vevő intézmények ugyanúgy, mint azok, akikről eddig a legkevesebb szó esett a tervezetekben, a *felhasználók*.

Az intézmények feletti társulás alapját azok az intézmények alkotnák, amelyek valamely társadalomtudományi szakág kijelölt információs központjai. A társulás végrehajtó apparátusát olyan intézmény mellé kellene telepíteni (például MTA), amelynek a számítógépét ez a központ hosszú távon igénybe akarja venni. Ez az apparátus dolgozhatná ki az összes résztvevő számára a legjobban megfelelő feldolgozási módszereket, megteremtendő az ügyemet folyamatosságát, végezné a felhasználók tájékoztatását, felügyelné a használók és a dokumentumok őrzői közti dokumentumáramlást, gondoskodnék a rendszer állandó technikai és elméleti fejlesztéséről, a nemzetközi kapcsolatokról, koordinálná a teauruszok szerkesztését stb. Tehát elvégezné egy helyen, azonos módszerekkel és elvek alapján mindazt, amit az integrációban résztvevőknek az integráción kívül külön-külön kellene elvégezniük. Hogy ez milyen nagy anyagi és szellemi megtakarítást eredményezne — még a jelenlegi helyzethez képest is, hiszen a *nem informáltság* ugyancsak költséges valami — ma szinte felmérhetetlen. Természetesen a folyamatos működés során minden olyan intézmény társulhatna a rendszerhez, amelynek eredeti, tehát máshol fel nem lelhető társadalomtudományi dokumentumai vannak, vagy ilyeneket előállít.

Ami az országos ellátást, vagyis a rendszer országossá tételét illeti, újra csak a legkézenfekvőbb megoldást kell választani. Igazodva az ország közigazgatási beosztásához, az egyes területek (például megyék) központi információs vagy könyvtári bázisát lehetne igénybe venni. Ezeket futnának keresztül az igények a központ és az információk, valamint a dokumentumok a felhasználók felé, az e területi központok épületébe telepített adatvégállomások (terminálok) és távközlési eszközök segítségével. Ez a megoldás persze számottevő információs infrastruktúra létrehozását feltételezi, de meggyőződésem, hogy a megyék közigazgatási vezetői készséggel áldoznának az ilyen rendszerben való részvételre, hiszen például az államigazgatási és a jogi információk gyors és pontos szolgáltatása számukra is távlatokat nyitna.

A közös végső cél érdekében tehát ideje lenne a kirakat üvege elől betérni abba az üzletbe, amelyben számunkra is kapható megfelelő áru.

Pázmán Péter

Egy „ügyes” cím csapdája

Pázmán Péter cikke nem igényelne hozzászólást, ha csak a címmel volna baj. A cikk tartalma azonban mutatja, hogy a szerző minden jó szándéka ellenére beleesett a cím csapdjába és úgy érvel, mintha igaz volna az, hogy a számítástechnika alkalmazása a társadalomtudományi információs rendszer szolgálatában olyan játék, mint a villanyvonat, amely a kirakatüveghez orrát nyomó gyerek számára elérhetetlennek tűnik.

A hasonlatnak ez csak az egyik sánta lába, a másik a befejező rész, amely arra szólítja fel a könyvtárosokat, hogy menjenek be a kirakat elől az üzletbe, és ott az áru — tudniillik a korszerű számítógépes információs rendszer — kapható.

Úgy gondolom, hogy itt nemcsak a minden hasonlat mentségére szolgáló, kicsi sántításról van szó, hanem két alapvető tévedésről: A cél ugyanis, egyrészt egyáltalában nem elérhetetlen, egyszerű bemenettel viszont semmilyen üzletben nem kapható meg. Az eredmény elérésének titka itt is — éppúgy, mint az élet, a gazdaság oly sok más területén — az, hogy dolgozni kell érte, csinálni folyamatosan, szívsón, megfelelő elképzelések, tervek alapján, úgy, hogy a munka tényleges igényt elégítsen ki, a lehető leggazdaságosabb legyen, és még sorolhatnám a követelményeket tovább is.

A szerző azt írja, hogy a társadalomtudományi információs rendszer létrehozása terén „semmiféle komolyabb eredménnyel nem büszkélkedhetünk”. Én sem vagyok elégedett az eredményekkel, de azt mégis el kell ismerni, hogy az Országos Széchényi Könyvtárban már számítógépen készül a Magyar Nemzeti Bibliográfia, amely mind a dokumentumok ezreinek nyilvántartásba vétele, mind a nemzetközi mágnesszalag-szolgáltatásokba való bekapcsolódás szempontjából komoly lépés még akkor is, ha a bibliográfia külalakja kifogásolható; az Országos Vezetőképző Központ BIBDOSZ néven önálló rendszert fejlesztett ki a vezetéstudomány és a szervezés témakörben, és ez már huzamos ideje üzemszerűen működik; a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára, bár kísérleti jelleggel, de nagyszámú dokumentumot tart számítógépen nyilván, és végül az Országgyűlési Könyvtár 1974 óta számítógépen tárolja és teszi visszakereshetővé az azóta feltárt csaknem 15 ezer világpolitikai és külgazdasági témájú dokumentumát. Valami tehát már megindult, és ezt a szakmában viszonylag sokan tudják is. Többben készülnek is a csatlakozásra. Sem ők, sem azok az intézmények, amelyek már lerakták az alapokat, semmiképpen sem „topognak egyhelyben”, és még kevésbé „hátrálnak folyamatosan”.

Igaz a cikknek az a megállapítása, hogy a számítógépnek teljesen mindegy, hogy a pedagógiai vagy a jogi információkat dolgozza fel, viszont a gazdaságosság, de az ésszerűség szempontjából is egyáltalán nem mindegy, hogy olyan dokumentumokat tartunk-e nyilván számítógépen, amelyek néhány kutató eseti érdeklődését kielégítő információt tartalmaznak, vagy olyanokat, amelyekre sokféle felhasználói kategóriába tartozó több száz szakembernek sürgősen, több szempontból és gyakran van szüksége. Én azt érzem elérhető célkitűzésnek, ha a rendszert fokozatosan építjük fel, és nem törekszünk a társadalomtudományok minden ágának egyidejű számítógépesítésére. Sőt lesznek olyan társadalomtudományi ágak is, amelyek még évtizedek múlva sem kell, hogy bekapcsolódjanak a számítógépes rendszerbe, mert a felhasználás, a dokumentumok száma, a gazdaságosság ezt akkor sem fogja indokolni. A türelmetlenség persze néhány területen nagyon is jogos. Már kellene, hogy legyen például egy jól működő, a gazdaságpolitikát szolgáló információs rendszerünk.

Egyetértek a cikkíróval abban, hogy jó lenne, ha lenne a döntésekre jogosult, és gazdasági erővel rendelkező állami szervezetnek e kérdésben olyan koncepciójuk, amely egyértelművé és támadhatatlanná teszi a korszerű technika alkalmazását. E koncepció — azok mellett vagy részben azok helyett, amiket Pázmán Péter ír — kimondhatná a fokozatosságot, és megállapíthatná a prioritásokat is. Tisztában kell lennünk azonban azzal, hogy a leírt koncepció hiánya csak az egyik, és nem is a legfontosabb oka annak, hogy nem tartunk e téren már sokkal messzebb. Koncepciót készíteni lehet, még el is lehet fogadtatni. Több határozatunk is van ebben az ügyben, amelyre hivatkozva már régen el lehetett volna kezdeni a munkát a társadalomtudományok számos ágában. Véleményem szerint az a legnagyobb baj, hogy a korszerű technikára való áttérést eddig csak kevés könyvtár kezdte el, és az ügy mindeddig sem alulról, sem felülről nem kapott elég támogatást.

Hazai példáink kivétel nélkül azt bizonyítják, hogy ahol az elszántság és a kártartás tényleges felhasználói igényvel találkozott, ott el is kezdődött a munka, és most már „csak” csinálni kell, hogy fejlődjék.

Nem igaz, hogy „minden kijelölt intézmény... a többiekétől teljesen függetlenül... fogott a munkához”. Az viszont igaz, hogy az előzetes egyeztetések során nagyon világossá vált: mind a felhasználás szélessége, mind a feltárás mélysége, mind az igények fajtája és rangsora tekintetében az egyes társadalomtudományi ágak között, de ezeken belül is óriási különbségek vannak, és ezeket a cikk által oly erőteljesen hangoztatott egységességgel szemben megint csak a fokozatosság és a differenciáltság előtérbe helyezésével kell figyelembe venni. Különösen akkor, ha a cikkíró az egységességen — és ez is vitatható — egyetlen közös számítógépes apparátust, feltétlenül azonos software-t és közös végrehajtó szervezetet ért. (Önkritikusan megvallom, hogy 1974/75-ben, amikor a világpolitikai dokumentációval elindultunk, én is azt hittem, hogy egységesség nélkül nincs előrehaladás, továbbá azt is, hogy ennek feltételeit felülről kell megteremteni. Csalódtam: sem felülről, sem kívülről ez nem történt meg.) Az eddigi gyakorlat bizonyossága szerint jobb külön-külön, a dokumentáció műhelyeiben, a könyvtárakban nekikezdeni a munkának — akár „barkácsolni” is —, mint várni a bizonytalan jövőre, arra, hogy egyszer majd valaki megcsinálja számunkra a rendszert, s rögtön a legelején új központi gépet vesz, ahelyett, hogy egyenként felhasználnánk a sok helyen meglévő gépkapacitásokat; központi felméréseket végez, ahelyett, hogy kicsiben, fokozatosan érelve és módosítva a szolgáltatásokat, külön-külön kitapogathatnánk a tényleges igényeket, és az új, jó szolgáltatásokkal folyamatosan felébresztenénk és növelnénk is az érdeklődést.

És befejezésül még egyet: A feladat megvalósításának legnehezebb része a szakember-ellátottsággal függ össze. Meg kell tanulni a válogatást, az indexelési technikát, a visszacsatolást és nem utolsósorban a rendszerben való gondolkodást; és meg kell szervezni az adott témában érdekelt társintézmények együttműködését. Mindezeknek, még ha jól működik a képzés, akkor is csak nagyon vékony alapjait lehet az oktató intézmények padjaiban elsajátítani. Ezért is helyesebb kicsiben, talán kezdetlegesen, de nagy befektetések nélkül, viszont minél hamarabb magukban a könyvtárakban hozzáfogni a leckének a munka során történő elsajátításához.

V á l y i G á b o r

„Fruskák az olvasószolgálatban”

Viselkedéskultúránk katasztrófális elmaradottsága

A vitaindítóban bemutatott probléma viselkedéskultúránk katasztrófális elmaradottságának egyik vetülete. A neveltlenség különösen a szolgáltatóiparban és más, szolgáltatás jellegű tevékenységekben (egészségügyi ellátás, hivatali ügyintézés, kulturális szolgáltatások stb.) szembeűnő. Amíg boltba, hivatalba, szervizbe, orvoshoz mindenképpen elmegy az ember, a könyvtárba nem bizonyos, hogy újra ellátogat, ha a könyvek sokaságában való keresgélés vagy kiszolgálás közben — akár véletlenül is — *kiszolgáltattottá* válik. Az olvasó tehát érzékeny ember — ez az egyik, amit le kell szögeznünk.

A másik: a könyvtáros *szolgálatot teljesít*, amelyben alapkövetelmény a kifogástalan udvariasság, a maximális szolgálatkészség, az olvasóra koncentráló figyelem. Hi-

tem szerint ez a könyvtárosi hivatástudat formája. Tartalma pedig — elvontan — olyan gondolkodás, amely a könyvtár szolgáltatását és a könyvtáros szolgálatát igénybe vevő — és még igénybe nem vevő — emberek olvasási-kulturális szükségleteit sajátjaként éli át, egyéb szükségleteikkel összefüggésben látja, és társadalmi vonatkozásait is képes érzékelni. Ez egyben emberi minőség is, amely a magatartásban jelenik meg, és a nagy könyvtárakban talán nem, de a néhány száz olvasójú kisebb könyvtárban akár egészen szélsőségesen is tükröződik a forgalom adataiban.

Aki gyengén fejlett vagy nem létező hivatástudattal lép könyvtári szolgálatba, elsősorban a munkatársak, pályatársak példájából, az olvasószolgálati közösség magatartásából tanul. A „fruska-probléma” ebben a vonatkozásban sem csak „fruska-probléma”. Egészséges közösségek vagy megnevelik vagy kivetik magukból azokat a szakképzett vagy szakképzetlen munkatársakat, akik hosszabb idő — esetleg évek — alatt sem válnak könyvtárossá, akikre gyakran és méltán panaszkodhatnak az olvasók.

Lényegbe vágó a kérdés: közösség-e, munkaközösség-e egy-egy olvasószolgálati csoport? Mert ha nem, egyes tagjainak legjobb igyekezete mellett sem képes az olvasókból bizalmat, ragaszkodást kiváltani. Továbbá: bár elsősorban a nevelődés eszköze és helye, a könyvtárban nevelés is folyik. Egységes nevelőhatást pedig csak egységes testület, „nevelőközösség” képes kifejteni — ez pedagógiai alapelv.

A könyvtárban történő nevelésnek egyik célja lehet — és mivel szükséges, legyen is —, hogy minél többen megtanulják és gyakorolják az embertől embernek kijáró kötelező tiszteletadást. Hogy könyvtári dolgozó ne szolgáljon ellenkező példával, azért a munkahelyi közösség és vezetője legyen felelős.

Kiss Ildikó

Az olvasókon keresztül visszaszerezni a társadalmi megbecsülést

- *Klári néni rossz tanuló volt?*
- *Nem. Nem hiszem, hogy annak számítotam ...*
- *Akkor miért ment könyvtárosnak?*

A könyvtár legérzékenyebb, legsebezhetőbb pontja az olvasószolgálat. Az ott tevékenykedő könyvtárosok munkája érzékelhetővé teszi az intézmény szervezettségét, minőségét, igényességét. Árulkodik a vezetők hozzáértéséről, szakmai „elvárásairól”. S talán semmi sem mutatja jobban a helyzet tarthatatlanságát, mint az, hogy legkevesebb a könyvtárosok tehetnek arról, ha ártatlan betolakodók tovább rontják hitelüket.

Nem, valóban nem a fruskákról van szó... Nemcsak azért, mert a fruskaság túlléphető, meghaladható korszak az ember életében, hanem mert komolytalanságuk, tudatlan csetlés-botlásuk, mosolytalanságuk, igénytelenségük, túlbuzgóságuk visszazsáll azokra, akik alkalmazták őket.

Beszélünk a könyvtárak mint információs központok válságáról, arról, hogy a hagyományos módon immár nem vagyunk képesek az információáradatot hatalmunkban tartani, s a kutatás, visszakeresés szükségletét kielégíteni, de alig ejtünk szót a könyvtárszervezés kérdéséről, a szervezéstudomány alkalmazásáról.

Egymás mellé rendelt osztályok — azon belül részlegek — állnak lélekben hierarchikus rendben az állomány és az olvasók fölött, mintha az irodalmat az intézményért gyűjtötték volna. Tartalmak közvetítésére alig van lehetőség, az alkotó munka kiváltság, a sajátosan könyvtári munka rossz hatásfokkal működik vagy boltosmesterséggé süllyedt.

A számítógép-könyvtár, a mikro-könyvtár mellett a távoli jövőben is szükség lesz könyvtár jellegű intézményekre, de ez nem jelentheti azt, hogy azoknak a köznap gondolkodás szintjén kell újjászerveződniük.

A munkamódszerek rendszertervezése, helyzetvizsgálatokon alapuló kidolgozása akkor is szükséges, ha ezeket nem segítik modern eszközök, automaták. Elemzések kellenek, amelyek bemutatják, milyen szintjei és lehetőségei vannak a könyvtárosi munkának; amelyek feltárják, milyen könyvtárosokra van — egyáltalán: könyvtárosokra van-e — az adott területnek szüksége, s mely tulajdonságok és képességek megeléje elengedhetetlen ott. Hova állítsunk úgynevezett középszintű vezetőket, s hol érvényesülhet az „első az egyenlők között” elve.

Az ilyen kérdések fontosságát növeli az a tény, hogy a közművelődési és a tudományos könyvtárak közelebb kerülnek egymáshoz. A legkisebb könyvtár is várja e tendencia érvényesülését a helyismereti, helytörténeti munkában. Ez egyre nagyobb felelősséget ró a központi könyvtárakra, hiszen a gyűjtemény tudományos és tartalmi feltárását nekik kell elvégezniük.

Ha az információs és a könyvtári tevékenység viszonyára gondolunk, ha a kis és a nagy könyvtárak problematikáját vesszük elő, ha a kultúra „használói” részéről felmerülő igények folyamatos kutatása, illetve elhanyagoltsága jut eszünkbe, a könyvtári kiadványok fontosságáról, a munkamegosztás módjáról és mértékéről nem is beszélve, egyszerre kiderül, hogy a könyvtáros hivatása messze nincs körülhatárolva. Néha úgy tűnik, mintha megszüntetné önmagát, mint ahogy a könyvtárosság nem is léteznék. „Mint szociológiai értelemben vett státusz, mint a társadalmi munkamegosztáson belül illetékességgel felruházott funkció valóban csökevényesen van jelen. Ez nem utolsósorban azért van így, mert a könyvtáros eltávolodott komplex tudományos hivatása lényegétől, attól, hogy a könyvtári szervezés és technika szakemberévé váljék.”

Ezt a súlyos gondolatot *Csúry István* több oldalról is alátámasztja, s bár a tudományos könyvtárak helyzetét elemzi, a könyvtáros személyét érintő kérdésekhez más könyvtárosoknak is nagyon sok közülük van.

A könyvtárosképzés ma is égető és teljesen megoldatlan gond. Szintjeit felemás módon határozták meg. A szaktudományok területén nem fogadják el partnerként még a felsőfokú végzettségűeket sem. (Talán ha általános tudományelméleti felkészültségük volna...) A könyvtáros a könyvtárban — legyen a végzettsége akármilyen szintű — nem kvalifikált munkát végez. Leltároz, periodika-nyilvántartást vezet, tengernyi cédulát oszt be a katalógusokba, amelyek évtizedekig szolgálnak minden változtatás, lezárás és újrakezdés nélkül. A munkaerő-gazdálkodás így nem érvényesülhet, de gondoljunk csak az ennél sokkal súlyosabb munkaerő-elvándorlásra, s arra, hogy a képzett könyvtárosok a tanári pályán igyekeznek elhelyezkedni. Kell, hogy a könyvtáros önbecsülése visszatérjen, hogy megtaláljuk a módját és mélységeit egy újfajta polihisztoroknak. Ezért sem szabad az olvasószolgálat elhanyagolásával tovább rombolni hitelünket, hiszen az olvasókon keresztül visszaszereshetjük társadalmi megbecsülésünket.

Pintér Éva

Mit lát maga körül a fruska?

Mikor végigolvastam *Gerő Gyula* cikkét, eszembe jutott a *könyvtárosegylet* egri vándorgyűlése (Könyvtáros 1975/12. sz.), ahol *dr. Walleshausen Gyula* a könyvtárosetikáról előadást tartva, annak szükségességét, illetve vitakérdéseit tárta elénk. Akkor nem született meg a könyvtárosok számára az etikai kódex. Véleményem szerint a „fruskáknak” — és bármely más, könyvtárban dolgozó kollégának — sem lenne hiábavaló a magatartás mércéjét, a követelményi minimumok meghatározását magában foglaló, a kis- és a nagykönyvtár elé egyaránt mércét állító etikai kódex. Aki könyvtárba kerül, tudná, hogy mit vállal. Tudná, ha megmondanák neki!

De ki foglalkozik az újoncokkal? Ki tanítja meg úszni a mélyvízbe kerülőket, akiket minden tréning nélkül dobnak be, vagy inkább löknek be az emberi kapcsolatoknak a könyvtárakban keletkező örvényeibe. A melléfogások bizonyosan önbizalomvesztéshez vezetnek. Ha megsérül az élettapasztalatok vékony rétege, máza, pótlékként nemegyszer cinizmussal vagy agresszív magatartással pótolja a kezdő az ismeretek, a kapcsolatteremtő készség hiányait.

Mit lát maga körül a „fruska”? Mennyi előképzést kap, hányszor beszélgetnek vele munkájáról, kérdezik meg cselekedeteinek okát, indítékait? Van-e mentora egy idősebb, tapasztaltabb kolléga személyében?

Ki hogyan kerül a könyvtáros pályára? Kevés a hivatástudattal erre a pályára készülő fiatal! Ezen nem segít sokat az sem, ha az iskolák más irányú, jellegű kapcsolatai jók a könyvtárral. A könyvtárlátogatások és a könyvtárakban tartott órák nem nagyon vagy csak igen kis valószínűséggel rajzolják meg a könyvtárosi munka lényegét.

A szakképzés mennyire mélyíti el a hivatástudatot? Ugyanolyan gond ez, mint a képzés rendszere, módszere, formája, „mert talán nem is csak a fruskákról van itt szó”... Elítélni könnyű, de aki ítél, annak a helyzet teljes ismeretével kell bírnia. Az új emberekkel való foglalkozás, törődés szándékával és az így megalapozott igényességgel kell a könyvtárakban is „felnevelni” az új könyvtárosi generációt.

Vizi László

A „fruska-jelenség” mesterséges probléma

A „fruska-jelenség” véleményem szerint mesterségesen létrehozott probléma. A kérdés ily módon való felvetése nem indokolt, mert szembeszökő ellentmondás van a valóságos helyzet és a szerző által felvázolt kép között. Ma, amikor a főiskolák ontják a szakképzett könyvtárosokat, nem okozhat nehézséget egyetlen könyvtárnak sem, hogy hozzáértő munkatársakat alkalmazzon.

Ha mégis előfordul néha egy-egy fruska... A közértekben, áruházakban, kórházakban talán nincs belőlük? Ez inkább korosztályi probléma! Az olvasószolgálat hiányosságait mégsem rájuk kellene hárítani. Aggasztóbb jelenség az, hogy a könyvtárszakos egyetemisták, főiskolások nagy része eleve nem könyvtárosnak készül. Egy részük akarva akaratlanul, de mégis a könyvtárba kényszerül. Ők a „fruskákkal” ellentétben ismerik a szakirodalmat, tájékoztatói segédleteket, de csak annyit, amennyit az egyetemen, főiskolán tanultak. Kényszerpálya? Igen, mert a könyvtárosságnak még ma sincsen meg a társadalmi rangja, becsülete. De ez nem a vitaindító szerzője által „fekete báránként” emlegetett „fruskáknak” köszönhető.

A túlbuzgóságról pedig csak annyit, hogy az értékes, első kiadásban megjelent művek védelme nem a fruskáknak, hanem a könyvtárnak mint intézménynek a feladata volna, feltéve, hogy munkatársai ismerik és alkalmazzák is az állományvédelmi rendelkezéseket.

A vélt problémák helyett a valóságos hibákkal és hiányokkal kellene foglalkozni (például könyvtárosképzés, az olvasószolgálati munkát könnyítő gépesítés stb.), s nem a „fruska-jelenséggel”, amely, ha időnként bosszantó is, de nem országos gond.

Tilcsikné Pásztor Agnes

A „fruska-jelenség” forrása a megoldatlan könyvtárosképzés

A fruskákkal foglalkozó cikkét vitaindítónak szánta a szerző, bár a leírtakkal nehéz vitába szállni. A jelenség, ha nem is általános, gyakoribb annál, hogysem hallgassunk róla. A vitát nyilván nem is a fruskák megnyilatkozásai és a könyvtárosok véleményének közlése fogja kiváltani, sokkal inkább az okok feltárása és a megszüntetésükre teendő javaslatok.

A cím nem hagy kétséget afelől, hogy kizárólag leányokról van szó, és ezzel a könyvtárak egyik szorító gondjának a közepében is vagyunk. A pálya elnőiesedett, a közművelődési könyvtárakban csaknem 80 százalékosra tehető a nők jelenléte. Az elnőiesedés okai eléggé közismertek: a könyvtárak alacsony társadalmi presztízse; a szakképzés megszerzésére fordított idő és energia más szakon sokkal nagyobb sikerrel és anyagi előnnyel kecsegtet, önálló munkára, kiugrási lehetőségeire pedig kevés az alkalom stb. Ha egy nő jó állampolgár és gondos anya, akkor 20 és 40 éves kora között a munkahelye nem nagyon számíthat rá. Ez alatt a hasonló korú férfiak teljes erejüket és képességüket a szakmának szentelhetik. És hogyan kerülnek a pályára? A férfiak, ha a könyvtárosságot választják, meggondoltan készülnek rá, és előbb felsőfokú képzést szereznek. A lányok egy része is szeretne tovább tanulni az érettségi után, s ha nem jut be azonnal a kívánt felsőoktatási intézménybe, a várakozási időre nem fizikai munkát vállal, hanem valamilyen „könnyű, szellemi elfoglaltságot” keres, ami mellett elképzelése szerint készülhet a jövőjére. A másik rész a szerencsében bízva várja a lehető legjobb elhelyezkedési alkalmat. Ha az *előbbi* kerül a könyvtárba, mire betanítják, már tovább is áll. Ha az *utóbbi*, akkor ébredező ambícióitól függően esetleg szakképzést szerez levelező tagozaton és ekkor 4, illetve 6 évig nem lesz teljes értékű munkaerő, vagy ő is elmegy és átadja helyét egy újabb kezdőnek. *A könyvtárak lassan képző intézményekké válnak anélkül, hogy oktatói státussal rendelkeznének.* Ez a pálya elnőiesedésének egyik következménye. Természetesen más lenne a helyzet, ha a könyvtárosképző intézmények kellő számban és a kellő fokozaton „szállítanák” a szakembereket. Nagy különbség van egy szakképzett munkaerő ismereteinek a helyi igényekhez alakítására és egy szakképzetlen betanítására

ra fordított energia mennyisége között. És ez a másik gondja a könyvtárnak, pontosabban a könyvtárügynek. Nem lehet eléggé ámulni azon, hogyan jutottunk idáig! Nagyszámú szakembert igénylő, modern nagykönyvtárak épülnek, közművelődési és könyvtári törvény születik, nemzetközi információs rendszerekhez és szabványosításhoz csatlakozunk, távlati irányelvek készülnek, amelyek előírják, melyik munkakör ellátásához milyen fokozatú szakmai végzettség szükséges. Minden jel arra mutat, hogy a *társadalmi igények ostromát a könyvtárak állni akarják és állni tudják*, és akkor... egyszerűen megszűnik a könyvtárosképzés. Bocsánat a nyelvbotlásért, tudom, hogy még van könyvtáros szak az ELTE-n, valamint több tanárképző intézet is képez könyvtárosokat. A levelező tagozaton végzettekén kívül — akik amúgy is kapun belül vannak — azonban vajmi kevesen helyezkednek el könyvtárban. A „munkaerőpiac” így beszűkül. Ráadásul megszűnt a középfokú képzés, és még nincs megoldva a könyvtártechnikusok képzése — a középiskolákban jelenleg folyó ilyen jellegű oktatás ugyanis nem jelent megoldást. Nem vitás, hogy a könyvtárosképzés reformra szorul, mert nem tudott lépést tartani a fejlődéssel. De reformra és nem megszüntetésre! Az ELTE könyvtártudományi tanszékének a közművelődési tanszékhez történő csatolása és „C”-szakká minősítése — ha megvalósul — a pálya teljes elsovasztását eredményezheti. Egyet kell érteni *Szentmihályi János* tiltakozásával, aki ezt az elképzelést a megszüntetésnél is rosszabbnak tartja. Tagadhatatlanul vannak közös területek, amelyek minden „közművelő” számára fontosak, mint például a kommunikáció-elmélet, pszichológia, szociológia stb., de ehhez hasonlóan számtalan — lát-szólag — ésszerű egyéb tanszékösszevonást is lehetne javasolni. Tudomásom szerint a Könyvtárosegyesület javaslatát fog kidolgozni a funkcionáló képző intézmények bevonásával. A szakajtóban nagyobb teret kéne szentelni a megtett lépéseknek, tekintet nélkül az eredményre. A tájékoztatások elmaradása bizonyára nem munkátlanságot takar. Ennél izgalmasabb kérdése most aligha van a könyvtárügynek!

A jelenség harmadik oka talán éppen a fejlődésben keresendő, és történetileg annak egy szakaszára jellemző. A dokumentumok mennyiségi felhalmozódása — ott is, ahol nem épült új nagykönyvtár — minőségi változásra kényszeríti a könyvtárakat. A dokumentumok információs tartalmának feltárása a katalógusokban, bibliográfiákban minőségileg és mennyiségileg a korábbtól eltérő feladatok elé állítja őket. Gondolok például a helytörténeti gyűjtemények „mélyfeltáró” rendszereinek a „házi” műhelyekben történő elméleti és gyakorlati kikísérletezésére. Az elméleti munka elvégzésére, a kutatásokra nagyon kevés könyvtár tudott tudományos munkatársat alkalmazni. További gondjuk a könyvtáraknak, hogy ha abszolút számban nem is, de viszonylagosan csökken a központilag feldolgozott könyvek, dokumentumok száma. A feldolgozás napi ütemét teljesítménynormák szabályozzák. Egyetlen hiányzó feldolgozó, feltáró szakember kezdő könyvtárossal való alkalmi pótlása új mérhető lemaradásokat, nehezen helyrehozható hibákat okoz. A szakképzetlen új munkaező olvasószolgálatba való beállítás abból a megfontolásból születik, hogy irodalomismeret, olvasottság minden könyvtárostól elvárható, de a feldolgozó és a módszertani „szakmát” előbb meg kell *tanulni*. S mivel mindent a gyakorlatban kell elsajátítani, ez újabb érv mellett, hogy a kölcsönzésbe is igen gyorsan bekerüljenek. Ráadásul a szakember-utánpótlás elakadása miatt állandó szűkséghelyzetben vannak a könyvtárak. és ezért mind gyakoribb a kezdők olvasószolgálati alkalmazása.

A fruskák magatartása végül egy könyvtártól független, általánosabb jelenséggel is összefügg. Mindenütt találkozunk vele: az utcán, üzletekben, hivatalokban és nemcsak a „fruskák” részéről. Nincsenek normáink a társadalmi érintkezési formákra a köszönéstől a megszólításon át a beszélgetésig. Természetesen nem akarom elhárítani a felelősséget a könyvtárakról, hiszen feladatukból és szerepükből adódik a példaadás igénye és kötelessége. De az okok keresésekor ezt nem szabad figyelmen kívül hagyni.

Ezek jutottak eszembe a fruskák olvasószolgálati megjelenéséről írottakat olvasva. Hogyan kellene a helyzeten változtatni? Esetleg a tünet okainak „mélyfeltárása” önmagában is megoldást kínál. Gyors megoldására nem tudok receptet, de elmondok egy mesét, ami a probléma kapcsán eszembe jutott. (Teljes szövegét lásd a *Grimm* testvéreknél.) Volt egyszer egy szegény asszony és annak két lánya. A körülmények úgy hozták, hogy mindkét lány azonos helyzetbe került, és azonos feladatot kellett megoldania: roskadozó fákat úgy megrázni, hogy ágaik a gyümölcsök súlya alatt ne törjenek le és újra termést hozzanak, illetve forró kemencéből kihúzni a kiszült kenyereket, hogy ne égjenek szenné, és az emberek jóllakjanak velük. Az egyik mindkét feladatnak megfelelt. a másik egynek sem. Vajon miért?

Huber Kálmánné

Mindenki léphessen fel a legelső lépcsőre — és legyen is ilyen lépcső!

Gerő Gyula a mozaikszerűen egymás mellé rakott véleményekkel nyilván egyet akart: hangsúlyozni a könyvtárak gondját a munkaerő-utánpótlásban, továbbá keresni a megoldást arra, hogyan lehetne a kényszerből, szükségből alkalmazott érettségizett fiatalokat munkájukban érdekeltté tenni, s a jól-rosszul ellátott kölcsönzést hivatássá és felelősséggel végzett tevékenységgé változtatni. Igaza van abban, hogy ilyen gondok nemcsak az „A”- és „B”-típusú könyvtárakban, hanem az egyszemélyes kis-könyvtárakban is vannak, ahová talán még nehezebb a jelenlegi képzési feltételek mellett szakképzett munkatársakat szerezni. Vitatható, hogy a jelenlegi képzési formák elegendő utánpótlást adhatnak-e, adnak-e, s az is megkérdőjelezhető, kell-e felsőfokú, főiskolai vagy egyetemi végzettség minden könyvtári munkahelyre. Ha pedig a jelenlegi rendszer nem ad elegendő utánpótlást, és nem is szükséges főiskolai képesítés minden munkahelyre, nem lenne-e helyes más képzési forma bevezetésével és rendszeres fenntartásával megoldani a „fruska”-problémát?

Hiszen van más képzési forma is, vetheti ellen valaki: például egynéhány gimnáziumban *könyvtárkezelőket* képeznek. Véleményem szerint ez a képzési mód valójában nem old meg semmit, egyrészt mert a képesítést megszerző gimnazisták nagy része továbbtanul — és nem is mindig a megkezdett szakmát folytatja —, másrészt a már könyvtárban dolgozók szakmai képzését csak tanfolyami úton lehetne gyorsan megszervezni. Indultak is ilyen tanfolyamok, a továbbiak szervezése azonban elakadt. Ám az eddigi tanfolyamok esetleges hiányai vagy túlzásai miatt nem kellene a könyvtárkezelői képzés tanfolyami útjáról lemondani. Központilag meg kellene határozni a tananyag keretét, az ismeretek határait, a követelmények szintjét, utána pedig, aki a könyvtárban dolgozik, hadd szerezzék meg szervezett keretek között a munkájához szükséges szakmai, sőt a legnélkülözhetetlenebb pszichológiai, pedagógiai ismereteket is. Vallom, hogy *a szakmához kötődni csak szakmai ismeretszerzés útján lehet!* Hogyan kedveljek meg valamit, ha azt sem tudom, mit kellene kedvelnem, hogyan érezze „otthon” magát az, aki most került a könyvtárba dolgozni — mindegy, hogyan, miért —, ha sejtelve sincs a szakma múltjáról, jelen gondjairól, a jövő távlatairól, ha nem ismerheti a munka végzésének helyes módját, szakszóval: a technológiáját.

Lehetővé kell tenni tehát minél előbb a szervezett könyvtárkezelői oktatásban való résztvételt — éspedig levelező, tanfolyami formában — *mindenkinek*, aki már könyvtárosi munkakörben van; és esetleg megfontolandó, hogy a régi középfokú, hosszabb tartamú, alaposabb képzést is meg kell kapniuk azoknak, akik igénylik. Vagyis szélesre kell tárni a szakmai képzés kapuját, és ez többet érne, mint a siránkozás a „fruskák” miatt! Annál is inkább mondhatom ezt, mert például saját könyvtárom jelenlegi legmegbízhatóbb munkatársai is ilyen „fruskák” voltak, amikor — képesítés és szakmai gyakorlat nélkül — a könyvtárba kerültek. Először tanfolyamon megszerzték a középfokú képesítést, s most már közülük a legfontosabb helyeken dolgozók a főiskolai oklevélnek is birtokában vannak. Dicsekedhetünk egynéhány „fruskából” lett szakemberrel, akik innen kerültek magasabb beosztásba, megyei-városi könyvtári igazgatóhelyettes is van köztük. Kell persze egy „műhely” is, egy olyan közösség, amely igényes, kell olyan vezető, aki nem fél aláírni a továbbtanulási jelentkezési lapot a tanulmányi szabadságok következményeitől tartva, de lehetőség is kell arra, hogy legalább a legelső lépcsőre mindenki felléphessen, aki akar, s legyen ilyen legelső lépcső!

Az érettségi egykor azt jelentette, hogy a diák „érett a felsőbbfokú iskolai tanulmányokra”. Hát most legalább annyit jelenthetne, hogy középfokú tanfolyamot vagy legalább könyvtárkezelői tanfolyamot joga legyen elvégeznie annak a könyvtárosnak, aki „érett”. A „fruska-kérdés” túlnyomó részének megoldását hozná ez az út. Persze aki nem való könyvtárosnak, így sem lesz az, s búcsút kell venni tőle, de ilyen eset előfordulhat még főiskolát végzettel is. Ez azonban már más ügy.

Urbán László

A KÖNYVTÁROS egyes számai – tizenkét hónapra visszamenőleg – kaphatók a Lapkiadó Vállalat Közösségszolgálatánál (1076 Budapest, Thököly út 21. Tel.: 424-543); a régebbi számok pedig szerkesztőségünkötől kérhetők